

معرفی مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی

اشاره

در تدوین «مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی» سعی بر آن بوده است که در همه‌ی نسخه‌ها، از ساختار و الگوی یکنواختی پیروی شود و توفیق نسبی در این امر، از نکات قوت مجموعه محسوب می‌شود. با این حال، ساختار و الگوی حاضر هنوز قطعی نیست و مراحل اعتبار بخشی را می‌گذرانند. در این مرحله حتی می‌توان به الگوهای دیگری نیز اندیشید. از جمله، می‌توان هر راهنما را بر اساس مسیری که به‌طور طبیعی مؤلفان می‌پیمایند تا به عرصه‌ی مطلوب این‌گونه آثار نائل آیند، تدوین کرد. الگوی دیگر می‌تواند این باشد که بدون ارائه‌ی هیچ اطلاع اضافی، تنها نمونه‌های بسیار موفق این‌گونه آثار - چه ایرانی چه غیر ایرانی - را معرفی کنیم. لذا برای رسیدن به قطعیت در این زمینه و به‌منظور رفع ضعف‌ها و کاستی‌های مجموعه‌ی کنونی، در انتظار توصیه‌ها و راهنمایی‌های دست‌اندرکاران و صاحب‌نظران عرصه‌ی تولید کتاب‌های آموزشی هستیم. در همین راستا، در مقاله‌ی حاضر کوشیده ایم، ضمن معرفی مجموعه، ضعف‌ها را نیز نادیده نگیریم.

۱۸/۱۹۹۱۹۲
بهار و تابستان ۱۳۸۶

۱۰۰

شماره‌های هجدهم تا بیست و سوم «مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی» به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای اختصاص دارند. در میان آن‌ها، «راهنمای حرفه‌وفن دوره‌ی راهنمایی تحصیلی» (ش ۱۸) از این نظر استثنا محسوب می‌شود که درس حرفه‌وفن متعلق به شاخه‌ی آموزش فنی و حرفه‌ای دوره‌ی متوسطه نیست و این درس را همه‌ی دانش‌آموزان می‌گذرانند.

در همه‌ی این راهنماها یک بار دیگر شرح انواع کتاب‌های آموزشی آمده است، حال آن‌که اولین شماره‌ی راهنماهای مورد بحث، به شرح مفصل طبقه‌بندی این کتاب‌ها اختصاص داده شده است تا از همین تکرار جلوگیری شود. گرچه چنین تکراری نوعی ضعف یا ناهماهنگی در تدوین راهنماها به شمار می‌رود، ولی در هر صورت، مخاطبان را از مراجعه به نخستین راهنمای نیاز می‌سازد.

در راهنمای حرفه‌وفن دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، پس از شرح مختصر انواع کتاب‌های آموزشی، هدف‌های شناختی، مهارتی و نگرشی درس حرفه‌وفن آمده است. جدول موضوعات کتاب‌های درسی حرفه‌وفن برای هر سه پایه‌ی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، ویژگی‌های عمومی کتاب‌های کمک‌درسی آموزش حرفه‌وفن، فهرستی از مفاهیم آموزش حرفه‌وفن، پرسش‌نامه‌های ارزش‌یابی کتاب‌های کمک‌درسی آموزش حرفه‌وفن دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، ویژگی‌های انواع کتاب‌های کمک‌آموزشی، و پنج نمونه مسئله برای تقویت و پرورش تفکر خلاق دانش‌آموزان، سایر مطالب این راهنما را تشکیل می‌دهند. طبق مفاد این راهنما، نویسندگان و مترجمان کتاب‌های کمک‌درسی آموزش حرفه‌وفن، دامنه‌ی وسیعی از مفاهیم مربوط به زمینه‌های برق، چوب و فرآورده‌های چوبی، ساختمان، کشاورزی و باغبانی، محیط زیست، تغذیه و بهداشت، دام پروری، صنایع دستی، دوزندگی، و صنایع تبدیلی را در اختیار دارند که در تألیف یا ترجمه‌ی آثار مورد نظر خود، کافی است ویژگی‌های این کتاب‌ها را رعایت کنند. از میان ویژگی‌های کتاب‌های مذکور، سه ویژگی مهم تر به نظر می‌رسند:

۱. ناظر بر هدف‌های کتاب درسی حرفه‌وفن باشند؛

۲. در چارچوب موضوعات درس حرفه‌وفن قرار داشته باشند؛

۳. به یادگیری و درک مفاهیم درس حرفه‌وفن کمک کنند.

در میان هدف‌های نگرشی کتاب‌های درسی آموزش حرفه‌وفن دوره‌ی راهنمایی تحصیلی نیز، هدف‌های بلندپروازانه اما دست‌یافتنی، نظیر: ایجاد نگرش سیستمی، ایجاد بینش فناورانه، و ایجاد نگرش مثبت نسبت به مشاغل در حوزه‌هایی مانند کشاورزی، صنعت و بهداشت مشاهده می‌شود.

شماره‌های ۱۹ و ۲۰ راهنماهای مورد بحث، به ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای دوره‌ی آموزش متوسطه در «حوزه‌ی نظری» و در «حوزه‌ی عملی و کارگاهی» اختصاص دارند. بیش از نیمی از صفحات این جزوه‌های ۹۰ صفحه‌ای بسیار مشابه، به شرح روند برنامه‌ریزی در شاخه‌ی آموزش فنی و حرفه‌ای، روند تألیف کتاب‌های این شاخه و دسته‌بندی آن‌ها، و نیز تعریف و شرح ویژگی‌های عمومی انواع کتاب‌های کمک‌آموزشی درس‌های نظری (ش ۱۹) و درس‌های عملی و کارگاهی (ش ۲۰) شاخه‌ی

در تدوین
مجموعه راهنماهای
تولید کتاب‌های
آموزشی سعی بر
آن بوده است
که در همه‌ی
نسخه‌ها
از ساختار
و الگوی یکنواختی
پیروی شود

۱۸/۱۹۹۱۹۰

بهار و تابستان ۱۳۸۶

۱۰۱

فنی و حرفه ای اختصاص یافته است. در سایر صفحات راهنماها نیز شرح معیارهای امتیازدهی به کتاب های کمک آموزشی آمده است.

بی شک اطلاع از روند و چگونگی تألیف کتاب های درسی، می تواند برای ناشران، مؤلفان و مترجمان کتاب های کمک آموزشی بسیار مفید باشد و میان تولیدکنندگان کتاب درسی و غیردرسی زمینه های مشترک فکری و بیانی فراهم آورد، اما درج این مطالب در راهنماهای مذکور ضرورت ندارد. به عبارت دیگر، ناشران و مؤلفان می توانند این اطلاعات را از طریق منابع دیگر «دفتر برنامه ریزی و تألیف آموزش های فنی و حرفه ای و کار دانش» کسب کنند و در راهنماهای مورد بحث، فقط با چگونگی تولید کتاب های آموزشی (نه درسی) آشنا شوند.

از این گذشته، در قسمت معیارهای امتیازدهی به کتاب های کمک آموزشی، نمونه های مورد تأیید و دارای امتیاز، از روی جلد و مقدمه ی کتاب گرفته تا چگونگی نثر و پیش آزمون و آزمون نهایی هر فصل، همه از کتاب های درسی انتخاب شده اند. حال آن که چارچوب های تدوین کتاب درسی نمی تواند عیناً الگوی تدوین کتاب های غیردرسی باشد. در واقع، کارکرد کتاب غیردرسی با کارکرد کتاب درسی متفاوت است. اگر کتاب غیردرسی همانند کتاب درسی تألیف شود، ضرورت وجودی خود را از دست می دهد. از این رو، در راهنماهای مورد بحث، می باید بر وجوه افتراق این دو گونه کتاب تأکید شود.

شباهت بسیار زیاد راهنماهای حوزه ی نظری و حوزه ی عملی و کارگاهی نیز تجدیدنظر در محتوای آن ها را ایجاب می کند. از آن جا که سخن از دو حوزه ی متفاوت در میان است، شرح مطالب باید به گونه ای باشد که مخاطبان تفاوت های این دو حوزه را به روشنی درک کنند تا خلط مفاهیم پیش نیاید. حداقل، نمونه هایی که ارائه می شوند، نباید یکسان باشند و مثال ها لزوماً باید متفاوت بودن این دو حوزه را نشان دهند.

در راهنمای
حرفه و فن
دوره ی راهنمایی
تحصیلی
هدف های شناختی
مهارتی و نگرشی
درس آمده است

۱۸/۱۹۹۰۱۹۲
بهار و تابستان ۱۳۸۶

۱۰۲

«راهنمای ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی کشاورزی شاخه‌ی فنی و حرفه‌ای» (ش ۲۳)، با شرح هدف‌های کلی کتاب‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای و دیدگاه برنامه‌ریزان این شاخه آغاز می‌شود و سپس به شرح هدف‌های شناختی، مهارتی و نگرشی رشته‌های صنایع غذایی، باغبانی، دام‌پروری و ماشین‌های کشاورزی می‌پردازد. در این راهنما، پس از ارائه‌ی پرسش‌نامه‌های ارزش‌یابی کتاب‌های آموزشی حوزه‌ی کشاورزی فنی و حرفه‌ای و در پایان، فهرست مطالب، مقدمه و فصل اول کتاب درسی «کاربرد و سرویس تراکتور» آمده است. به این ترتیب، بیش از نیمی از صفحات این جزوه به مطالبی اختصاص یافته که منبع آن روشن است و مخاطب به راحتی می‌تواند به آن دست یابد. به ویژه آن که مؤلف یا مترجم کتاب آموزشی لزوماً باید کتاب درسی را مطالعه کرده باشد، و بنابراین، ارائه‌ی نمونه‌ای از کتاب درسی به او، هیچ حرف تازه‌ای ندارد.

در شاخه‌ی کاردانش نیز دو راهنما در اختیار مخاطبان قرار دارد: یکی برای همه‌ی رشته‌های کاردانش به جز کشاورزی (ش ۲۱) و دیگری برای رشته‌ی کشاورزی (ش ۲۲). بیست و یکمین شماره‌ی مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی در هشت فصل تدوین یافته است. دو فصل اول آن، روند برنامه‌ریزی در شاخه‌ی کاردانش و روند تألیف کتاب درسی تخصصی را شرح داده‌اند و فصل‌های سوم تا هفتم آن به دسته‌بندی و شرح ویژگی‌های عمومی انواع کتاب‌های کمک‌آموزشی این شاخه پرداخته‌اند. مؤلفان در صفحه‌ی ۴۳ راهنما آورده‌اند: «در این راهنما به ویژگی‌های عمومی کتاب‌های آموزشی در شاخه‌ی کاردانش و فهرست و ارسای‌های مرتبط با آن‌ها می‌پردازیم. در راهنماهای بعدی، ویژگی‌های تخصصی و فهرست و ارسای‌های تخصصی و محتوای کتاب‌های تخصصی در رشته‌ی کاردانش تشریح می‌شوند.» آخرین فصل این راهنما نیز به ملاک‌های ارزش‌یابی اختصاص دارد.

بی‌شک
اطلاع از
روند و چگونگی
تألیف
کتاب‌های درسی
می‌تواند
برای ناشران
مؤلفان و مترجمان
کتاب‌های
کمک‌آموزشی
بسیار مفید باشد
و میان تولیدکنندگان
کتاب درسی
و غیردرسی
زمینه‌های
مشترک فکری
و بیانی فراهم آورد

۱۸/۱۹۹۰
بهار و تابستان ۱۳۸۶

۱۰۳

و سرانجام، بیست و دومین راهنمای تولید کتاب‌های آموزشی به رشته‌ی کشاورزی شاخه‌ی کاردانش اختصاص دارد. در این راهنما، به ترتیب شرح دیدگاه برنامه‌ریزان، ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی کاردانش، اصول و مشخصات آموزش پودمانی، معرفی انواع کتاب‌های آموزشی در این رشته، پرسش‌نامه‌های ارزش‌یابی کتاب‌های آموزشی در حوزه‌ی کشاورزی کاردانش، و جدول رشته‌های مهارتی در این حوزه آمده است. در پایان نیز، قسمتی از کتاب درسی «پرورش گیاهان آپارتمانی» برای اطلاع ناشران از نحوه‌ی نگارش، صفحه‌آرایی، آزمون‌ها، فهرست‌نویسی، اهداف کلی و اهداف رفتاری درج شده است.

رشته‌های مهارتی کشاورزی در این شاخه شامل شش گروه صنایع غذایی، امور دامی، زراعت، باغبانی، ماشین‌آلات کشاورزی، و منابع طبیعی و شیلات است که هر یک موضوعات متنوعی را دربرمی‌گیرند. در این راهنما، کتاب‌های کمک‌آموزشی در شاخه‌ی کاردانش، در دو گروه طبقه‌بندی و معرفی شده‌اند: کتاب‌های دانش‌افزایی هنرجویان و هنرآموزان، و کتاب‌های پرورش مهارت‌های فرایندی عملی. اما از میان کتاب‌های کمک‌درسی، تنها به کتاب‌های فعالیت محور اشاره شده است.

در مجموع، تألیف در زمینه‌ی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، هم به لحاظ تحولات مستمر و زود هنگام فناوری، و هم به دلیل آن که غایت این آموزش‌ها، انتقال مهارت‌های عملی به هنرجویان است، چندان آسان نیست. از این رو، راهنمایی ناشران، مؤلفان و مترجمان در عرصه‌ی آموزش فنی و حرفه‌ای مستلزم دقت نظر و کوشش بیشتری است. متولیان طرح سامان بخشی کتاب‌های آموزشی امیدوارند، در آینده و طی فرایند اعتباربخشی به مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی، این مجموعه را هرچه بیشتر غنی سازند.

**راهنمای ویژگی‌های
کتاب‌های آموزشی
کشاورزی
شاخه‌ی
فنی و حرفه‌ای
به شرح هدف‌های
شناختی، مهارتی
و نگرشی
رشته‌های صنایع
غذایی، باغبانی
دام‌پروری
و ماشین‌های
کشاورزی
می‌پردازد**

۱۸/۱۹۹۱۹۲
بهار و تابستان ۱۳۸۶

۱۰۴